

HOOFDSTUK 8

WIJSHEIDSPSALMEN

INLEIDING

De aanduiding ‘wijsheidspsalmen’ wordt nogal verschillend gebruikt. Opvallend is in elk geval dat veel inleidingen op het boek Psalmen geen apart hoofdstuk aan het genre ‘wijsheidspsalmen’ wijden. En wanneer er wel iets over wordt gezegd, blijkt er weinig overeenstemming. Zo zijn er Bijbelgeleerden die maar liefst elf psalmen deze titel geven, terwijl anderen niet meer dan vijf psalmen zo noemen. Ook worden Psalm 1, 19 en 119 wel zo genoemd, ze mediteren immers over wat God van de mens vraagt om een gezegend leven te leiden. Maar omdat de *torah* er een bijzondere nadruk krijgt, is het beter om deze drie als ‘*torah*-psalmen’ te typeren. De meest genoemde wijsheidspsalmen zijn: Psalm 37, 49, 73, 127 en 133.

... BIJBELTEKST:: Psalm 37

Psalm 37 is een *acrostichon* of alfabetische psalm, net als Psalm 9-10; 25; 34; 111; 112; 119; 145; Spreuken 31:10-31; Jezus Sirach 51:13-30; Klaagliederen 1-4 en Nahum 1:2-8. Het alfabetische patroon van deze teksten is niet altijd hetzelfde. In verreweg de meeste gevallen opent elke nieuwe versregel met de volgende letter van het Hebreeuwse alfabet, maar er zijn ook variaties. In Klaagliederen 1-4 heeft elke letter uit het Hebreeuwse alfabet drie versregels, en in Psalm 119 liefst acht. En Psalm 37 kent weer een andere variant: na elke twee verzen staat de volgende letter van het alfabet aan het begin.

Mijd het kwade en doe het goede

In de eerste hoofdstukken van dit boek hebben we gezien dat een van de uitgangspunten in de Bijbelse wijsheidsliteratuur luidt: ‘wie goed doet, goed ontmoet’. Dat is het traditionele motto van de zogenaamde ‘vergeldingsleer’; er moet een samenhang zijn tussen wat iemand doet en wat daar de gevolgen van zijn. Kijk maar naar de discussie tussen Job en zijn vrienden.

Naast het geven van wijze raad (‘erger je niet’, vers 1, 7, 8) spoort Psalm 37 ook aan om je leven in de handen van God te leggen (vers 5) en op Hem

je vertrouwen te stellen (vers 3). Dit wordt uitvoerig toegelicht met een lange passage waarin het lot van de slechte mens, de zondaar, wordt vergeleken met dat van de rechtvaardige (vers 11-26). Hier zien we ook duidelijk hoe die zogeheten vergeldingsleer concreet wordt voorgesteld. Maar daarbij benadrukt deze psalm heel uitvoerig dat die vergeldingsleer geen blind automatisme is, maar dat God er wel degelijk een rol in speelt. De psalm verbindt 'het goede doen' namelijk uitdrukkelijk met een heel speciaal thema: *wonen in het land*. Het lijkt niet toevallig dat dit thema – het land als gave van God aan zijn getrouwen – precies *zeven keer* in deze psalm wordt gehoord (vers 9, 11, 18, 22, 27, 29, 34). En als tegenbeeld gebruikt de schrijver eveneens een consequent thema: 'slechte mensen', 'de vervloekten', 'zondaars', 'het nageslacht van zondaars' zullen worden *verdelgd* (vers 9, 22, 28, 34, 38). Het lijkt wel of de psalmist hier een uitvoerig commentaar heeft willen schrijven op een paar verzen uit het boek Spreuken:

'Een rechtvaardige heeft vreugde te verwachten,
een goddeloze hoeft op niets te hopen.

Voor wie onberispelijk zijn weg gaat is de HEER een vesting,
wie onrecht doet, vernietigt Hij.

Wie rechtvaardig is, zal nooit wankelen,
de goddelozen worden van de aarde weggevaagd' (Spreuken 10:28-30).

De wijze kijkt terug

Een van de kenmerken van wijsheidsliteratuur is dat de spreker, of de schrijver, iemand is die kan putten uit een lange levenservaring. En ouderdom wordt in het Oude Testament vaak verbonden met het onderhouden van Gods geboden: 'Wie ontzag heeft voor de HEER, leeft vele jaren langer, het leven van een goddeloze wordt bekort' (Spreuken 10:27). 'De ouderdom is een prachtige kroon die je verwerft door rechtvaardig te leven' (Spreuken 16:31). Of zoals een wijsheidsleraar uit Jeruzalem het samenvat:

'Als je in je jeugd niets hebt verworven,
wat heb je dan wanneer je oud bent?

Hoe mooi is het als grijsaards rechtspreken
en als ouderen goede raad geven.

Hoe mooi is de wijsheid van oude mensen,
het inzicht en de goede raad van wie in aanzien staan.

De kroon van oude mensen is hun grote ervaring,
hun trots is ontzag voor de Heer' (Jezus Sirach 25:3-6).

Waarschuwingen om bepaalde dingen niet te doen en andere juist wel horen duidelijk thuis in de mond van de ouderen, wanneer ze hun kinderen of leerlingen instrueren. Ook in Psalm 37 zien we dit fenomeen heel even oplichten. De zin ‘Ooit was ik jong, nu ben ik oud’ (vers 25) is op zich beschouwd natuurlijk volkomen nietszeggend. Maar het gaat om wat erop volgt: ‘Nooit zag ik dat een rechtvaardige werd verlaten.’ Is die passieve werkwoordsvorm (‘werd verlaten’) een verwijzing naar God? Een tweede ‘nooit zag ik’ in vers 25 werkt als een extra versterking dat ook zijn kinderen mogen delen in Gods zegen. Het is dan ook echt geen toeval dat de psalm toewerkt naar een afronding waarin alle nadruk wordt gelegd op de hulp en bevrijding van de Heer (vers 40). Maar daarbij mogen we niet vergeten wat door de hele psalm heen zo uitdrukkelijk als voorwaarde werd benadrukt: ‘Leg je leven in de handen van de Heer, vertrouw op Hem’ (vers 5); ‘blijf op de weg die Hij wijst’ (vers 34).

PSALM 73

Bijna waren mijn voeten uitgeleden

Vanuit een heel andere invalshoek stelt Psalm 73 in feite precies dezelfde problematiek aan de orde als Psalm 37. Het gaat om de kwestie die in alle wijsheidsliteratuur, zowel in die van Israël als in die van de omringende culturen, steeds weer wordt gesteld: waarom gaat het de dwazen, de zondaars, voor de wind? Terwijl in Psalm 37 slechts heel even een ‘ik’ hoorbaar was (vers 25), is dat in Psalm 73 wel anders. Hier is voortdurend een ‘ik’ aan het woord in een ontboezeming die voor iedereen herkenbaar zal zijn.

Wanneer je de psalm in zijn geheel leest, valt onmiddellijk op dat er drie keer een ‘ja’ klinkt (vers 1, 13, 18). Via dit drievoudige ‘ja’ kun je goed zien hoe de psalm in elkaar zit. In vers 2-12 beschrijft de ‘ik-figuur’ de crisis waarin hij zich bevindt. Hij kijkt met afgunst naar de dwazen en benijdt hun geluk (vers 5). De verzen 13-17 schetsen dan zijn poging om dit probleem op te lossen: ‘Dus bleef ik nadenken, ik wilde weten waarom – het was een vraag die mij kwelde’ (vers 16). In de verzen 18-28 komt hij tot een antwoord, nadat hij Gods heiligdom is binnengegaan.

Op het eerste gezicht is het openingsvers – ‘Ja, God is goed voor Israël’ – nogal vreemd, zeker wanneer je de eerste helft van de psalm leest. Maar vers 2 bevat de sleutel tot dit ogenschijnlijke probleem. Wanneer je namelijk zegt ‘toch had ik bijna’, dan betekent dit dat je iets juist *niet* gedaan hebt. Met andere woorden: het eerste vers is de conclusie van wat er in feite *wel*

aan de hand is. En dat kun je ook zien, want vers 1, de opening, en vers 28, de afsluiting, zijn elkaars evenbeeld. Wanneer je vers 28 zo letterlijk mogelijk vertaalt - 'Ik echter, nabij God te zijn is mij goed' - zie je dat ook. De woorden 'God' en 'goed' omlijsten het hele verdere verhaal van de 'ik-figuur'.

Op het eerste gezicht lijkt het of we te maken hebben met een klaag-psalm. De spreker schildert zijn probleem: waarom gaat het de zondaars goed? En bijna had hij zich bij hen aangesloten (vers 2-16). Maar een cruciaal keerpunt dient zich aan, wanneer hij Gods heiligdom is binnengegaan (vers 17). Vanaf dat moment krijgt de psalm een andere lading die meer en meer het karakter van een danklied heeft. En niet toevallig eindigt dat met de uitspraak: 'Bij God te zijn is mijn enig verlangen' (vers 28). En dat is een perfecte terugwijzing naar Gods heiligdom in vers 17.

EEN APOCRIEFE WIJSHEIDSPSALM

De vertaling van het apocriefe of deuterocanonieke boek Wijsheid van Jezus Sirach is gebaseerd op de Griekse tekst, vervaardigd door de kleinzoon van Jezus Sirach, en niet op de oorspronkelijke Hebreeuwse versie. De Hebreeuwse tekst van Sirach werd in het jodendom niet beschouwd als heilig, omdat hij vrij laat (omstreeks 190 v.Chr.) werd geschreven. En alles wat na de dood van Ezra werd gepubliceerd, kwam niet in aanmerking om opgenomen te worden in de canon van heilige geschriften. Toch blijkt het boek van Jezus Sirach onder rabbijnen enorm populair te zijn geweest; het wordt meer dan honderd keer in de rabbijnse literatuur geciteerd.

Wie dus de passage in Sirach 51:13-30 openslaat, vindt de vertaling van de Griekse tekst. Maar er is wel degelijk een Hebreeuwse versie van overgeleverd, en wel in de vorm van een alfabetische psalm. En wat het nóg opmerkelijker maakt, is dat de verzen 13-20 en 30 in 1956 ook zijn teruggevonden te midden van de zogeheten Dode Zeerollen. Deze Hebreeuwse passage maakt verrassend genoeg onderdeel uit van een bundel 'Psalmen van David'.

Om de zaak niet nodeloos ingewikkeld te maken, volgen we hier nu de vertaling van de Griekse tekst, zoals deze in katholieke en lutheraanse Bijbeluitgaven staat afgedrukt, evenals ze te vinden is in speciale uitgaven van de NBV21 en ook op debijbel.nl.

SIRACH 51:13-30

Ik zocht in mijn gebeden openlijk naar wijsheid

Ook buiten het boek Psalmen zijn wijsheidspsalmen te vinden. Dat is bijvoorbeeld het geval in Sirach 51:13-30. Deze passage, waarmee het geschrift *Wijsheid van Jezus Sirach* afsluit, kent twee delen. In het eerste deel (51:13-22) beschrijft de 'ik-figuur', dus de auteur van het boek, hoe hij in contact is gekomen met de wijsheid en hoe hij verder met haar is omgegaan.

Direct aan het begin stoten we op een vast kenmerk van de wijsheidsliteratuur: dat je *van jongs af aan* de wijsheid moet zoeken (51:13); 'vanaf mijn jeugd heb ik haar spoor gevolgd' (51:15). 'Ik kreeg de wijsheid lief, van jongs af aan heb ik naar haar verlangd' (Wijsheid 8:2). Het is een thema dat al vanaf het begin van het boek Jezus Sirach wordt benadrukt: 'Mijn kind, laat je van jongs af aan onderrichten, dan vind je nog wijsheid wanneer je grijze haren hebt' (Sirach 6:18). Het is in de wijsheidsliteratuur gebruikelijk dat de leraar zijn leerlingen aanspreekt met 'mijn zoon' (Spreuken 2:1; 3:1, 11; 4:10; 5:1, enz.) of met 'mijn kind' (Sirach 2:1; 3:17; 4:1; 6:18, enz.).

In de tweede helft van vers 13 – 'zocht ik in mijn gebeden openlijk naar wijsheid' – ligt een verwijzing verborgen naar koning Salomo. Het gaat om 1 Koningen 3:5-12. Wanneer God tot Salomo zegt 'Vraag wat je wilt, Ik zal het je geven', is het antwoord van de koning: 'Ik ben nog zo jong en ik heb geen ervaring. (...) Schenk uw dienaar een opmerkelijke geest.' En Gods reactie: 'Ik zal je zoveel wijsheid en onderscheidingsvermogen schenken dat je iedereen vóór jou en na jou overtreft.' De latere literatuur pakt dit motief op. Wanneer Jezus Sirach een uitvoerige beschrijving aan koning Salomo wijdt (Sirach 47:12-23), roept hij uit: 'Hoe wijs was u in uw jeugd, u liep over van kennis als een rivier' (47:14). En het is dus geen toeval dat de uitspraak in Wijsheid 8:2 – 'Ik kreeg de wijsheid lief, van jongs af aan heb ik naar haar verlangd' – afkomstig blijkt van Salomo.

In het tweede deel (51:23-30) roept Jezus Sirach iedereen op die nog niet op zoek is gegaan naar de wijsheid om dat direct te gaan doen. Waar de meeste Bijbelvertalingen deze groep typeren als 'onwetenden' (vers 23), zou ik liever willen spreken van 'jullie die *nog geen onderricht* hebben ontvangen'. Want het woord 'onderricht' is hier heel dominant aanwezig; we vinden het ook in de verzen 16, 26 en 28.

Een andere term die in het oog springt is het woord 'juk' (vers 26). In het Oude Testament vind je het meestal in een negatieve of ongunstige betekenis: het juk van de slavernij in Egypte (Leviticus 26:13); het juk van zware

dwangarbeid (2 Kronieken 10:4-11). Jezus Sirach gebruikt dit in feite negatieve beeld om er de positieve relatie met de wijsheid mee te beschrijven. In het Nederlands kunnen we dat met een mooie woordspeling weergeven: laat je boeien door de wijsheid (Sirach 6:23, 29). In Matteüs 11:29 zegt Jezus: 'Neem mijn juk op je en leer van Mij (...).' Ook hier zie je de combinatie van 'juk' en 'onderricht' zoals Jezus Sirach dat introduceert.

In het Misjnatractaat Avot (3,5) uit circa 200 na Christus spreken de rabbijnen over 'het juk van de Torah van Mozes', dus je actief wijden aan de studie van de Torah.

De oproep om actief op zoek te gaan naar wijsheid die in Sirach 51:23-30 aan de orde wordt gesteld, is binnen het boek zelf al duidelijk voorbereid in Sirach 6:18-37 en in 14:20-15:10. Daarbuiten vormen Spreuken 9:1-6 en Wijsheid van Salomo 6:12-21 uitstekende toelichtingen.

LEERHUIS

In Sirach 51:23 roept de schrijver de 'onwetenden', dus degenen die nog geen *onderricht* in de wijsheid hebben gevolgd, op om 'je te vestigen in mijn leerhuis'. Letterlijk staat er niet 'mijn leerhuis', maar 'het huis van onderricht'. Het woord 'onderricht' speelt in dit slot van het boek Wijsheid van Jezus Sirach een opvallende rol. Het wordt ook al in de verzen 16, 26 en 28 gebruikt. Geleerden debatteren al heel lang over de kwestie wat nu de precieze betekenis moet zijn van de formulering 'het leerhuis'. Gaat het hier inderdaad om het allereerste schriftelijke bewijs voor het bestaan van het fenomeen 'leerhuis' of academie? Wanneer deze opvatting juist is, en het dus inderdaad om een *fysieke* school of leerhuis gaat, moeten we de tweede regel van Sirach 51:23 ook letterlijk nemen. Dit zou betekenen dat de leerlingen van dit leerhuis of deze school *intern* verbleven, dus op een soort kostschool onderwijs ontvingen van Ben Sira. Hoewel dit uiteraard niet geheel is uit te sluiten, komt deze mogelijkheid mij als nogal onwaarschijnlijk voor. Het ligt daarom meer voor de hand om de formulering 'leerhuis' of 'huis van onderricht' te interpreteren als een *metafoor* voor de activiteiten die Ben Sira ontplooit als wijsheidsleraar. Het 'leerhuis' is dan een *metafoor*, een omschrijving voor zijn *geschrift*.

VRAGEN

1. Lees Psalm 37:1-24 en vervolgens Matteüs 5:1-12. Wat valt je op? Kun je de centrale les van beide teksten in je eigen woorden weergeven?

---

2. ‘Wijsheid komt met de jaren’ is een centrale aanname van Bijbelse wijsheidsliteratuur. Zie jij dat ook zo? Welke wijze lessen zou jij aan de volgende generatie willen meegeven?

---

3. Een aantal keren worden in Psalm 73 precies dezelfde woorden gebruikt om de tegenstelling tussen de bidder en de zondaars te beschrijven. Kun je een paar van die woorden aanwijzen?

---

4. Lees Psalm 73:21-28. Zie je gelijkenissen met het boek Job?

---

5. In Psalm 73:21-22 zegt de schrijver dat bitterheid en gekwetst zijn niet samengaan met wijsheid of kennis van God. Hoe ervaar jij dat?

---

6. Lees Jezus Sirach 51:13-30. Lees daarna Matteüs 11:25-30. Welke overeenkomsten en verschillen zie je? Wat leer je hiervan over Jezus als wijsheidsleraar?

MEER LEZEN?

Op debijbel.nl vind je nog meer achtergrondinformatie bij onderwerpen uit deze studie. Zoek bijvoorbeeld op de termen 'Psalmen: Bijbelboek', 'Psalmen: datering', 'Psalmen: genres' of 'wijsheidspsalmen'.